

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ

ОЛЬГА БЛАГОРАЗУМОВА,

старший викладач Харківського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті досліджується роль державного регулювання в розвитку соціальної сфери. На основі теоретичного аналізу автор розглядає проблему співвідношення ринкового й державного регулювання змішаної економіки. Обґрунтовується висновок про пріоритетність державного регулювання соціальних процесів, що відбуваються в умовах сучасних світових і національних викликів, циклічності розвитку економіки.

Ключові слова: соціальна сфера, змішана економіка, державне регулювання, ринковий сектор, неринковий сектор, людський потенціал, фази економічної динаміки.

Постановка проблеми. Сучасний стан і розвиток соціальної сфери української економіки характеризується суперечливими тенденціями, що виражаються в диспропорціях, незбалансованості її відтворення, у дефіциті ресурсів й обмеженості соціальних послуг для задоволення інтересів і потреб індивідів, суспільства й держави.

У перехідний і трансформаційний періоди ринкової економіки держава значною мірою самоусунулася від регулюючих функцій, що мало результатом тяжкі соціальні наслідки, некерований розвиток суспільних процесів і кризовий стан соціальної сфери.

Ринкові перетворення мають подвійний вплив на соціальний розвиток суспільства. З одного боку, вони відкрили нові можливості задоволення потреб у соціально значущих благах (послугах); створили передумови для самозабезпечення громадянами себе й своїх родин за рахунок підприємницької діяльності, вторинної зайнятості економічно активного населення; дозволили сформуванню стимулів для пошуку додаткових доходів із метою задоволення зростаючої диверсифікації потреб. З іншого боку, ринок і ринкові відносини нівелюють значущість соціальної компоненти в системі соціально-економічних відносин, відкидають пріоритет у створенні суспільних товарів і послуг, не гарантують громадянам повної зайнятості й прийняттого рівня добробуту, не забезпечують прогресивного розвитку людського потенціалу.

Загострилися протиріччя між поточними економічними інтересами організацій соціальної сфери і довготривалими інтересами суспільства. Це виразилося в значній диференціації доходів, порушенні принципів рівного доступу до освіти та інших соціальних благ, фактичній відмові медичних організацій від профілактичних заходів, неувазі установ освіти до підготовки кваліфікованих робітників і фахівців середньої ланки управління, надмірному захопленні галузі культури комерційними проектами на шкоду просвіти тощо. Останніми роками відбулося зниження реальних витрат держави на освіту, охорону здоров'я, науку, культуру й інші галузі соціальної сфери на тлі падіння платоспроможності основної маси населення. Так, реальний наявний дохід українців (у відсотках до попереднього року)

мав тенденцію до зменшення [6, с. 192], що значно вплинуло на зниження якості людського й трудового потенціалу (див. таблицю 1). Усе це вимагає активізації ролі держави в регулюванні соціальних процесів.

Таблиця 1. - Реальний наявний дохід населення України, % до попереднього року

2007/2006	2008/2007	2009/2008
114,8	107,6	91,5

Сучасний стан соціальної сфери потребує поглиблення теоретичного, прикладного та практичного дослідження регулювальної функції держави з метою недопущення руйнування, хаотичності розвитку, нестабільності й незбалансованості в суспільній системі. Значущість вирішення цієї проблеми визначила актуальність теми дослідження.

Теоретичне осмислення сучасної ролі держави в регулюванні соціальних процесів має принципове значення: по-перше, для вироблення пріоритетів соціальної політики, корегування механізму державного регулювання соціальних відносин із урахуванням специфіки циклів економічного розвитку країни; по-друге, для розробки соціальної стратегії в національних інтересах України.

Необхідність стратегічного підходу до реалізації функції державного регулювання соціальної сфери визначається забезпеченням розширеного відтворення сукупного людського потенціалу суспільства як його основного нематеріального багатства. Накопичення людського потенціалу відбувається в умовах, що забезпечують розширення можливостей населення в підвищенні своєї територіальної й професійної мобільності, у формуванні продуктивної ментальності.

Сукупний людський потенціал можна визначити як особливу форму нематеріального багатства суспільства, накопичений фонд знань, умінь, навичок, здоров'я, культурних досягнень і духовних цінностей. Сукупний людський потенціал суспільства є довготривалим результатом тісної взаємодії різних форм національного відтворення, розвитку всього соціального устрою життя людей певної країни. Проте центральну роль у цій взаємодії і відповідно в накопиченні й роз-

ширеному відтворенні людського потенціалу суспільства відіграє саме соціальна сфера, що підлягає регулюванню з боку держави.

Стан вивчення проблеми. Про необхідність поєднання стихійного механізму ринку із заходами державного регулювання заявляли прибічники концепції неокласичного "синтезу", яскравим представником якої є американський економіст П. Самуельсон. Він говорив, що "економічна роль держави неухильно зростає. Під прямий контроль і регулювання потрапляють усі нові види діяльності в нашому складному, взаємозалежному суспільстві" [5, с. 163].

Інший класик економічної теорії М. Фрідман стверджував, що обмежене державне регулювання економіки справедливе щодо її ринкового сектора. Теоретично держава покликана регулювати "неринкову" частину економіки, де складаються соціальні відносини, оскільки, якщо їх не регулювати і не підтримувати, об'єктивні умови можуть привести до деформації всіх макроекономічних процесів. Як правило, неринкова частина економіки характеризується бездохідністю, оскільки прибутковість - це завжди соціальна аномалія.

Спираючись на теорії економічної думки з окресленої проблеми, слід зазначити, що її основоположники (В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо) не надавали регулюванню постійної функції держави. Практика розвитку економічних систем показала, що така позиція себе не виправдала. Протиріччя, що виникли надалі, - усупільнення виробництва, зниження дієвості вільної конкуренції, кризи ринкової економіки та ін. - дозволили визнати необхідність державного регулювання економічних і соціальних процесів (теорії К. Маркса, Дж. Кейнса та ін.) [4, с. 481-483; 2].

Відомий український учений М. М. Гуревичев, досліджуючи в роботі [1] еволюцію та тенденції розвитку державного регулювання, ще в період переходу вітчизняної економіки до ринкових відносин обґрунтував не лише необхідність участі держави в регулюванні, але й запропонував оптимізувати взаємодію, співвідношення і зміну в стихійному (ринковому) і державному регулюванні на користь пріоритетності останнього. Державне регулювання він визначає як самовідновлювану адаптивну систему, призначену для збору, аналізу й використання інформації з метою централізованого розподілу суспільної праці, реалізації відносин власності, соціалізації населення з метою підтримки ринкової та забезпечення економічної рівноваги в соціально-ринковій економіці.

Метою роботи є обґрунтування пріоритетності державного регулювання соціальних процесів, що відбуваються в умовах циклічності розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Практичний аспект актуальності розглядуваної проблеми яскраво виявляється в XXI столітті, у якому передбачається зміна алгоритмів соціального розвитку, пов'язаних із короткостроковими й довгостроковими викликами, найважливішими з яких є:

- посилення глобалізації та її комплексність;
- ризик світової фінансової кризи;
- нова технологічна хвиля й перехід економіки на інформатизацію та повсюдне вживання нанотехнологій;
- обмеженість джерел натурально-сировинних ресурсів;
- зростання ролі людського потенціалу в економічному й соціальному розвитку країни;
- відновлення й розвиток галузей соціальної інфраструктури національної економіки як найважливішого стратегічного напрямку.

Людське суспільство у своєму функціонуванні й розвитку має адаптуватися до вимог часу й прийняти нову парадигму ролі державного регулювання соціальної сфери.

Економічні й соціальні відносини взаємопов'язані між собою як полярні, альтернативні, діаметрально протилежні форми організації суспільного життя - "ринкового" і "неринкового". За теорією О. Ю. Мамедова, зокрема в його двосекторній моделі змішаної економіки [3], пріоритетна роль державного регулювання неринкового сектора економіки (охорона здоров'я, освіта, наука, культура, ЖКГ тощо) порівняно зі стихійним ринковим саморегулюванням науково обґрунтована.

Ринок працює на попит, причому платоспроможний попит, оскільки він може бути лише таким, що приносить дохід. Іншими словами, ринок - це суто прибуткове підприємство. Економіка ж покликана забезпечити всі потреби, "які важливо задовольнити повністю, тобто не лише в межах їх платоспроможної частини, але й у тій частині, яка не є "попитом" через свою неплатоспроможність" [3, с. 24]. Звідси можна зробити висновок, що потреби суспільства задовольняються як за рахунок ринкового, так і за рахунок неринкового секторів, тобто національної економікою в цілому. Таким чином, "ринок" є частиною "економіки", яка прагне здолати соціальну обмеженість ринку, оскільки неплатоспроможна частина потреб ігнорується теорією й механізмом ринку.

Представимо всю економіку у формі графічного простору (рис. 1), позначеного точками ОКМС, у який вписується класичний ринковий простір, обмежений точками ОАЕД.

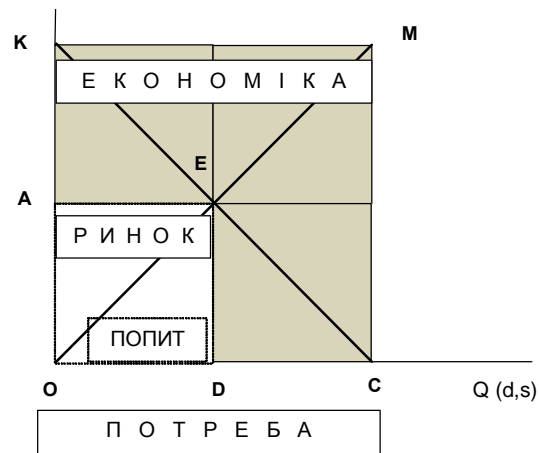

Рис. 1. Графічна модель економіки.

Квадрат ОКМС є економічним простором, де повністю задовольняються всі потреби (платоспроможної частини - ОД і неплатоспроможної частини - DC). Точка рівноважної ціни попиту й пропозиції Е характеризує базові параметри ринку та їх динаміку, а також ринковий простір ОАЕД.

Як видно з графіка, ринок завжди є частиною економіки. У неринковій частині графічної моделі держава зобов'язана реалізовувати функцію організації неприбуткового виробництва соціально значущих, але економічно збиткових видів продукції і послуг та управління ним.

Як правило, такі вироблені державою блага складно продати за економічно вигідними цінами, тому бізнес (ринок) не вироблятиме їх як товари. Ринок задовольняє попитову частину за рівноважною ціною $E=A$, а неринковий (державний) сектор задовольняє

всю потребу за ціною пропозиції K, яка значно вище за A, при цьому ціна попиту нижча рівноважної й прагне до нуля. На графіку (рис. 1) показана відмінність між обсягами "ринкових" і "неринкових" витрат. При еластичності попиту й пропозиції ринок охоплює лише четверту частину витрат (OAED) на задоволення потреб у цілому, тоді як "неринок" повинен зробити втричі більше витрат (AKMCDE), тому виробництво в неринковому секторі завжди дорожче й неефективніше, ніж у ринковому.

У методологічному аспекті кількісна визначеність графіка рівноважної ціни характеризує обмеженість "ринкового" та загальність економічного сектора. Усі відомі теорії - А. Сміта, С. Фішера, М. Фрідмана, Ф. Хайєка - справедливі для ринкового сектора, у якому регулюючі функції держави мають бути зведені до раціонального мінімуму. Передбачається непрямий вплив на співвідношення попиту й пропозиції ринкових товарів за допомогою спеціальних інструментів.

Соціальний сектор повністю функціонує в неринковій сфері, і тому роль держави у вирішенні соціаль-

них проблем дуже велика й має тенденцію до зростання відповідно до сучасної теорії людського потенціалу й людського розвитку. Це підтверджується підвищенням регулюючої ролі держави в розвинених економічних системах і в концепціях відомих учених - П. Самуельсона, Дж. Гелбрейта та ін.

У соціальному секторі економіки має бути повсюдно присутність державного регулювання й управління, за винятком тієї частини сектора, де виробляються платні товари й послуги соціального призначення. Особливо присутність держави важлива в умовах загострення глобальних проблем (екологія, тероризм, економічні кризи тощо).

Політика державного регулювання соціальної сфери в частині соціально-трудова відносин має будуватися з урахуванням фази економічного циклу. Оскільки соціальна компонента розвивається аналогічно до траєкторії економічного зростання й розвитку, зміщуючись при цьому на певний часовий лаг (рис. 2), вона також проходить усі послідовні фази економічного циклу (спад, криза, пожвавлення і підйом, пік підйому).

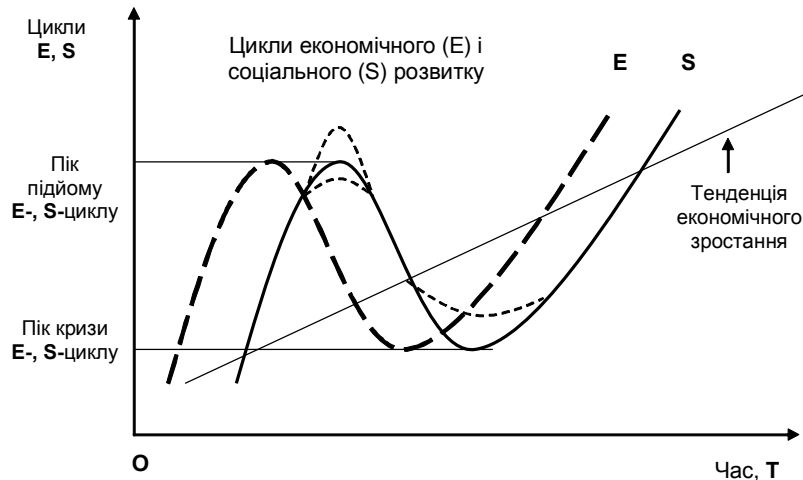

Рис. 2. Співвідношення економічного й соціального циклів розвитку.

Держава не повинна допускати падіння соціальної компоненти нижче економічної в точці піку кризи. Водночас пік підйому соціальної компоненти в циклічному розвитку може бути вищий або нижчий за економічний пік залежно від поточної соціальної політики держави, що проілюстровано пунктиром на кривій соціальної компоненти (S) (рис. 2). За фазами циклу рекомендуються такі заходи, які сприяють розвитку соціально-трудова сфери й людського потенціалу:

- у фазі кризи - соціальна підтримка найменш захищених груп населення, запобігання розпаду соціальної сфери, недопущення масового безробіття й появи зон соціального лиха;

- у фазі пожвавлення та підйому - створення передумов для стійкого функціонування ринку праці й ринку соціальних послуг; виділення пріоритетних напрямів розвитку соціальної інфраструктури з відповідним забезпеченням фінансовими коштами. При цьому інвестиції в соціальні інновації повинні сприяти творенню нових можливостей;

- у фазі піку підйому - інтенсивніше залучати ресурси бізнес-структур, підприємців, громадян у соціальний сектор разом із фінансуванням соціальних витрат із державного бюджету.

У фазі спаду - активізувати соціальні форми й методи державної підтримки суспільства.

Висновки

1. Соціальна сфера в сучасних умовах і в близькому майбутньому повинна регулюватися державою, яка має в цій галузі безумовний пріоритет над ринковою економікою. Ця базисна теза має бути покладена в основу парадигми соціальної політики держави, роль і поведінка якої докорінно відрізняється від ролі та поведінки бізнесу.

2. У період перебудови економічної системи держава різко обмежила свою діяльність у галузі регулювання соціальної сфери, що негативно позначилося на всіх макроекономічних процесах національної економіки. Ураховуючи сучасні виклики світового, національного, регіонального масштабів (інтеграція економіки, глобалізація, створення інформаційно-інноваційних систем господарювання, конвергенція ринків соціальних послуг, у тому числі освітніх й оздоровчих та ін.), необхідно прийняти нову парадигму державного регулювання соціальних процесів, спрямовану на створення умов для людської діяльності щодо відтворення свого життя.

3. Українська модель державного регулювання соціальної сфери, що функціонує в умовах змішаної економіки й циклічної динаміки економічного зростання та розвитку, повинна мати макроекономічний характер.

4. Запропоновані заходи регулятивної дії держави для розвитку соціально-трудова сфери й людського потенціалу за фазами економічної динаміки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуревичев М. М. Государственное регулирование в условиях рыночной экономики / М. М. Гуревичев. - Харьков : Основа, 1993. - 198 с.
2. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. - М. : Прогресс, 1978. - 452 с.
3. Мамедов О. Ю. Смешанная экономика. Двухсекторная модель / О. Ю. Мамедов. - Ростов-н/Дону : Феникс, 2001. - 224 с.

4. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. - [2-е изд-е]. - Т. 25. - Ч. 1. - С. 481-483.
5. Самуэльсон П. Экономика. Т. 1. Экономическая роль государства / П. Самуэльсон. - М. : НПО "ПЛГОН" ВНИИСИ, 1992. - С. 163.
6. Україна у цифрах 2009 : статистичний збірник / [за ред. О. Г. Осауленка ; Державний комітет статистики України]. - К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. - С. 192.

O. Blahorazumova

POSSIBILITIES SOCIAL SPHERE'S GOVERNMENT CONTROL IN THE CONDITIONS OF RECURRENCE OF ECONOMY

In the article is examined the role of government control in the development of social sphere. On the basis of theoretical analysis an author examined the problem of correlation of the market and state adjusting of the mixed economy. It is grounded a conclusion about priority of government control of social processes, what be going on in the conditions of modern world and national problems, recurrence of development of economy.

Key words: social sphere, mixed economy, government control, market sector, non-market sector, human potential, phase of the supporting basis of the dynamics.

© О. Благоразумова

Надійшла до редакції 06.01.2011

УДК 338.432

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ДИВЕРСИФІКОВАНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ РИНКУ

ОЛЕКСАНДР БОКАНЬ,

аспірант Рівненського економіко-гуманітарного інституту

У статті висвітлено результати аналізу сучасних моделей стратегічного планування розвитку промислових підприємств за умови диверсифікації. Вивчено вітчизняний та зарубіжний досвід управління диверсифікованим підприємством в умовах ринку, зокрема проаналізовано застосування матриці портфеля ділової активності підприємства ВСГ.

Ключові слова: диверсифікація, стратегічне планування, промислове підприємство, ринкова економіка.

Постановка проблеми. Портфель крупної сучасної диверсифікованої компанії, як правило, включає декілька стратегічних зон господарювання й відзначається складною структурою. Перебіг розвитку системи управління диверсифікованими компаніями багато в чому залежить від адекватності оцінки акціонерами й менеджерами перспектив розвитку бізнесу, специфіки поточного стану національної економіки й галузі, у якій діє компанія. Тому розробка питань забезпечення ефективного управління, що адекватне диверсифікованому напрямку діяльності підприємства, є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема диверсифікації або спеціалізації (інтеграції) виробництва зводиться до вирішення фундаментальної проблеми про співвідношення рівня ризику (стійкості)

виробництва та ступеня його ефективності. Проблемам підвищення стійкості виробництва присвячені дослідження І. Ансоффа [1], С. Артамонова [2], Є. Балацького [3], А. Берле [10], В. Бірмана [4], П. Віленського [5], Дж. Імбса [11], С. Орехова [6], М. Портера [7], Л. Репалла [11] Л. Яновського [8] та ін. Диверсифікація виробництва, з одного боку, знижує ринкові ризики й підвищує стійкість показників ефективності, а з іншого - розсосередження капіталу по різних галузях знижує можливості його ефективного використання, організація виробництва на сучасній основі, застосування новітніх технологій, машин, устаткування.

Мета статті - визначити особливості застосування вітчизняного та зарубіжного досвіду управління диверсифікованим підприємством в умовах ринку.

№ 2 (109) лютий 2011 р.